Negen portretten uit het grootste vluchtelingenkamp ter wereld

Vluchte·lingen·stad

BEN RAWLENCE

Ben Rawlence

VLUCHTELINGENSTAD

Negen levens in het grootste vluchtelingenkamp ter wereld

Omniboek

Nederlandse vertaling © Uitgeverij Omniboek – Utrecht, 2016
Postbus 13288, 3507 LG Utrecht
www.omniboek.nl

Oorspronkelijk verschenen onder de titel *City of Thorns* bij Portobello Books.
Copyright © Ben Rawlence 2016

Vertaling Roelof Posthuma
Omslagontwerp Suzan Beijer grafisch ontwerp
Omslagbeeld Brendan Bannon photojournalist
Vormgeving binnenwerk GBU media
Copyright kaart I en II Leslie Robinson en Vera Bryce
Copyright kaart III, IV, V en IV ter beschikking gesteld door de UNHCR, aangepast door M Rules
Het motto is afkomstig uit John Steinbeck, *De druiven der gramschap*, vertaald door Alice Snijder, L.J. Veen Klassiek, 2016
ISBN 9789401909105
ISBN e-book 9789401909112
NUR 320

Alle foto's zijn van de auteur, tenzij anders vermeld. De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden op copyright van fotomateriaal te achterhalen. Zij die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op deze rechten, verzoeken wij contact met ons op te nemen.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

Voor de bewoners van Dadaab
en voor Louise

‘Dit is een misdaad die alle aanklachten te boven gaat. Dit is een leed dat door geen traan gesymboliseerd kan worden. Dit is een mislukking die al onze successen omvergooit.’

John Steinbeck, *De druiven der gramschap*

Inhoud

Kaarten 8
Hoofdpersonen 14
Inleiding 16

Deel I: *Ma'a Lul* – Hongersnood

1. De Hoorn van Afrika 23
2. Guled 27
3. Maryam 35
4. Ifo 43
5. Nisho 55
6. Isha 65
7. Hawa Jube 69
8. Een vrijdag in Nairobi 75
9. Maidentrip 79
10. De stille mars 89
11. Muna en Monday 93
12. Live uit Dadaab 105
13. Billai 113

Deel II: *Rob* – Regen

14. Ontvoering 125
15. Het Jubaland Initiatief 131
16. Tawane 135
17. Heldendag 143
18. Kheyro 151
19. Politie! Politie! 157
20. Nomaden in de stad 167
21. We zijn hier niet om oplossingen van buitenaf op te leggen 175
22. Y = al-Shabaab 179
23. Buufis 183
24. Grufor 189
25. In bed met de vijand 201

Deel III: *Guri* – Thuis

26. Strafexpeditie! 211
27. Suikervlekken 217
28. Hoe je een leider wordt 225
29. Te veel voetbal 233
30. De nachtwakers 243
31. Suikeroompje 249
32. Italië, of sterven bij de poging 257
33. Wachten op de maan 263
34. Suikerfeest 271
35. Zonnemoeders 281
36. Kennis gaat nooit verloren 289
37. Welkom in Westgate 295
38. Westgate Twee 301
39. Lapdance met de VN 309
40. Een beter oord 317

Epiloog 330
Noten 333
Literatuur 346
Dankwoord 349

Hoofdpersonen

Ahmed (Gab) – *echtgenoot van Isha, geboren rond 1970, kwam naar Dadaab nadat hun vee tijdens de droogte van 2011 was gestorven.*

Apshira – *echtgenote en nicht van Tawane, geboren in Kenia in 1985, kwam in 2003 vrijwillig naar Dadaab om samen te leven met Tawane.*

Billai – *echtgenote van Nisho, in 1995 in Zuid-Somalië geboren, vluchtte met haar familie voor de hongersnood van 2011 naar Dadaab.*

Christine – *dochter van Muna en Monday, in 2011 in Dadaab geboren.*

Fish – *vriend van Tawane en voorzitter van de sportvereniging in het kamp Hagadera, in 1984 in de buurt van Kismayo geboren, vluchtte in 1992 tijdens de burgeroorlog met zijn moeder naar Dadaab.*

Guled – *echtgenoot van Maryam, in 1993 in Mogadishu geboren, vluchtte in 2010 voor al-Shabaab naar Dadaab.*

Idris – *vader van Tawane, geboren rond 1950, kwam naar Dadaab nadat hij tijdens de burgeroorlog in 1991 twee zonen had verloren.*

Isha – *echtgenote van Ahmed (Gab), rond 1970 geboren in Somalië, kwam tijdens de hongersnood van 2011 met haar vijf kinderen naar Dadaab.*

Kheyro – *leerling, en later lerares in het kamp, kwam in 1992 op 2-jarige leeftijd naar Dadaab met haar moeder Rukia, op de vlucht voor de burgeroorlog.*

Mahat – *dagloner op de markt en vriend van Nisho, verloor zijn vader tijdens de oorlog en kwam in 2008 op de leeftijd van 8 of 9 jaar met zijn moeder naar Dadaab.*

Maryam – *echtgenote van Guled, geboren in 1992, volgde Guled in 2011 vanuit Mogadishu naar Dadaab.*

Monday – *echtgenoot van Muna en voormalige 'Lost Boy', in 1981 geboren in Abiyei, Sudan, kwam in 2004 via verschillende vluchtelingenkampen in Ethiopië en Kenia naar Dadaab.*

Muna – *echtgenote van Monday, in 1990 in Somalië geboren, kwam op de leeftijd van zes maanden met haar ouders in 1991 naar Dadaab, nadat het grootste deel van haar familie was vermoord.*

Nisho – *sjouwer op de markt van Ifo en echtgenoot van Billai, in 1991 onderweg naar Dadaab geboren toen zijn ouders vluchtten voor het geweld van de burgeroorlog in Baidoa, Centraal-Somalië.*

Professor Indha Dae (Witte Ogen) – *handelaar en later journalist, werd op heel jonge leeftijd blind maar kreeg later het zicht weer terug, kwam op de leeftijd van 4 of 5 jaar naar Dadaab met zijn grootmoeder die in 1991 vluchtte voor het geweld.*

Tawane – *echtgenoot van Apshira, zakenman en jeugdleider, kwam in 1991 op 7-jarige leeftijd met zijn familie naar Dadaab, nadat zijn broers tijdens de burgeroorlog waren vermoord.*

Inleiding

Witte Huis, Washington DC, 31 oktober 2014

De leden van de Nationale Veiligheidsraad (NSC) zaten rond een grijze tafel in een grijze ruimte zonder ramen. Aan de muur foto's van een sportief ogende president Obama tijdens een recent bezoek aan Wales voor een NAVO-top. De aanwezige vertegenwoordigers van de afdeling Afrika waren een blanke man van middelbare leeftijd die enigszins achterover hing op zijn stoel, een jongeman in een strak gesneden nieuw pak die vooroverboog en naar zijn notitieblok keek, een kleine, blonde vrouw die tijdens de hele vergadering perfect stil zat met haar handen op schoot, zodat haar onaangedane gezicht boven het oppervlak van de tafel leek te zweven, en de chef van de afdeling, een goedgeklede vrouw in een tweed rok met bijpassende, dure bruine schoenen, die glimlachte, knikte en weinig zei, net als de anderen.

Ik was aanwezig om de NSC te informeren over Dadaab, een vluchtelingenkamp in het noorden van Kenia, dicht bij de grens met Somalië. Sinds 2008, toen al-Shabaab, een aan al-Qaida gelieerde militante groepering, de controle over het grootste deel van Somalië verwierf, vormt de Hoorn van Afrika de as van wat beleidsmakers graag de 'Boog van instabiliteit' noemen, die vanaf Mali in het westen via Boko Haram in Nigeria door Tsjaad, Darfur, Sudan, Zuid-Ethiopië en Somalië naar Jemen, Saudi-Arabië, Pakistan en Afghanistan in het oosten loopt. Het extremisme in Afrika is steeds hoger op de internationale agenda's komen te staan sinds de terroristische aanslagen er hand over hand toenamen. Twaalf maanden eerder had al-Shabaab een aanslag gepleegd op het winkelcentrum Westgate in de Keniaanse hoofdstad Nairobi. En zes maanden na onze bijeenkomst zou al-Shabaab opnieuw de krantenkoppen halen met de moordpartij op 148 studenten van het Garissa University College in het noorden van het land. Na beide aanslagen beweerde de Keniaanse overheid dat de schutters uit Dadaab kwamen en zwoer de regering het vluchtelingenkamp te zullen sluiten, omdat het 'een broedplaats van terroristen' zou zijn. De NSC wilde in feite weten of dat ook mijn ervaring was. De VS is de belangrijkste financier van het kamp.

Ik had de voorafgaande drie jaar onderzoek gedaan naar de levens van bewo-

ners van het kamp, en vijf jaar daarvoor reportages gemaakt over de mensenrechtensituatie aldaar. Hoe moest ik de vele gezichten van die stad beschrijven voor mensen die daar nog nooit waren geweest? De term 'vluchtelingenkamp' is misleidend. Dadaab werd in 1992 opgericht voor de opvang van 90.000 vluchtelingen uit de Somalische burgeroorlog. Begin 2016 bestaat het kamp 25 jaar en wonen er bijna een half miljoen mensen, een stedelijk gebied van de omvang van New Orleans, Den Haag of Zürich dat nergens op de officiële kaarten te vinden is. Ik probeerde de vertegenwoordigers van de NSC iets uit te leggen van mijn eigen verbazing over deze bruisende sloppenmetropool met bioscopen, voetbalcompetities, hotels en ziekenhuizen, en te benadrukken dat, anders dan ze misschien zouden verwachten, een groot deel van de vluchtelingen extreem pro-Amerikaans is. Ik vertelde dat de Keniaanse veiligheidstroepen, gesteund met geld, wapens en training uit de Verenigde Staten en Engeland, de zaken verkeerd aanpakten door vluchtelingen op te pakken, te verkrachten en af te persen en ze aan te sporen terug te keren naar het door oorlogsgeweld verscheurde Somalië. Ik voelde echter dat er niet echt naar me geluisterd werd. Wat ik van hen vroeg, was dat ze de stereotypen waarmee ze hun leven lang hadden geleefd naast zich neer zouden leggen en alles zouden negeren wat ze via briefings en de media te horen kregen.

Mijn vrienden, de vluchtelingen in het kamp, waren zo opgetogen geweest toen ze hoorden dat ik naar het Witte Huis zou gaan! En daar stond ik nu te hakkelen met mijn voornemen om mijn invloed uit te oefenen in het epicentrum van de Amerikaanse beleidsindustrie. De vluchtelingen, die hun leven lang op de magere rantsoenen van de Verenigde Naties hadden geleefd, die door NGO's waren opgeleid en onderworpen waren aan workshops over democratie, de verhouding tussen de geslachten en campagnes tegen genitale verminking bij vrouwen, koesterden bijzonder rooskleurige illusies omtrent de ruimhartigheid van de internationale gemeenschap. Ze mochten het kamp niet verlaten en kregen geen toestemming om te werken, maar, zo geloofden ze, als de mensen maar eenmaal op de hoogte werden gebracht van hun nood, zou de wereld in actie komen en helpen een einde te maken aan de slepende situatie die hen generaties lang opgesloten hield in de kampen, de openluchtgevangenissen in de woestijn, waar hun kinderen en kleinkinderen waren geboren. Maar de vertegenwoordigers in de grijze kamer zagen de wereld maar vanuit één gezichtspunt.

'Als het waar is wat u zegt,' zei de jongeman in het strak gesneden pak, 'waar komt dat taaie verzet van Dadaab dan zo lang vandaan?' Hij wilde weten waarom alle jongemannen in het kamp zich niet bij al-Shabaab hadden aangesloten.

Ik had die vraag ooit zelf een keer gesteld. Ik dacht aan Nisho, de jongeman die als sjouwer op de markt werkt, en zijn gezicht dat tot een verachtelijke grimas vertrok toen hij tijdens een interview weg beende nadat ik hem had gevraagd waarom hij zich niet bij de extremisten had aangesloten: ze betaalden immers goed en hij was arm. Alleen al het stellen van de vraag was een grove belediging. Voor hem, en voor alle vluchtelingen die hij kende, was al-Shabaab een bende krankzinnige, moorddadige criminelen. Ik dacht aan de voormalige kindsoldaat Guled en zo veel anderen die net als hij naar het kamp waren gevlucht om aan de extremisten te ontsnappen, niet om zich bij hen aan te sluiten.

Maar de jonge ambtenaar van de NSC hield vol: 'Het beeld dat u schetst: verlies van identiteit, geen werk, een vijandige politieke omgeving, verslechterende omstandigheden… dat klinkt naar de voorwaarden voor radicalisering…' In het kader van de discussie leek er slechts plaats voor twee soorten jonge mensen: terroristen en degenen die het risico liepen om dat te worden.

'Armoede leidt niet noodzakelijkerwijs tot extremisme,' zei ik. Voor mijn geestesoog zag ik de beelden van trotse imams die hun tradities tegen de moorddadige corruptie daarvan verdedigden; van de vastberaden jeugdleider Tawane, die zijn leven op het spel zette om de vluchtelingen hulp te bieden toen de hulporganisaties zich terugtrokken uit vrees voor ontvoering; van Kheyro, die voor een schijntje in het kamp werkte om de kinderen les te geven; van professor Witte Ogen die zijn verslagen via de kampradio uitzond. Hoe kon ik hun reusachtige waardigheid, hun moed en onafhankelijkheid van geest overbrengen als ze in de hoofden van de ambtenaren alleen potentiële terroristen waren?

'Goed, goed,' zei de chef. Er werden verder geen vragen meer gesteld en de bijeenkomst werd vroegtijdig afgesloten. Ik was in de val gelopen van de vooruitstrevende lobbyist: als de jeugd geen gevaar liep te radicaliseren, hoefde de NSC zich misschien helemaal geen zorgen te maken over Dadaab. De vluchtelingen konden rustig vergeten worden. Deze houding van de kant van de overheid heeft een vals debat opgeleverd: zowel degenen die voor als zij die tegen de oorlog tegen het terrorisme zijn, moeten hun argumenten zoeken op het terrein van de radicalisering, alsof dat de enige keus is voor jonge, arme moslims.

Buiten was het bitter koud. Aan de achterkant van het Witte Huis waren de balustrades van de twee witte trapopgangen bedekt met zwarte draperieën en een reusachtige opblaasbare pompoen deinde boven het licht glooiende gazon. De First Lady bereidde een ontvangst voor. Boven mijn hoofd vloog een helikopter met haar echtgenoot over de daken. Ooit had ik hier deel van uitgemaakt, had ik aan de tafel gezeten, het kerstdiner gedeeld en de verhalen gehoord. Nu ik

vanaf het trottoir van Pennsylvania Avenue opkeek naar zijn helikopter, was hij even ver van mij verwijderd als het zand van het vluchtelingenkamp. De vluchtelingen die hun heil zochten in het land van zijn voorouders zagen zichzelf als onderdeel van zijn verhaal, maar de machtigste man op aarde was evenmin als alle anderen in staat om de kwetsbaarste mensen op aarde te helpen. Zijn land wilde de Somaliërs in ballingschap niet opnemen, althans niet in betekenisvolle aantallen, net zomin als vrijwel alle andere landen.

In een tijd dat er meer vluchtelingen zijn dan ooit, heeft de rijke wereld hun de rug toegedraaid. Onze mythen en religies zijn doortrokken van het verhaal van de ballingschap, maar wij slagen er niet in om de levende voorbeelden van die omstandigheden als volwaardige mensen te beschouwen. In plaats daarvan worden degenen die voor de oorlogen van de eenentwintigste eeuw in Syrië, Irak, Afghanistan, Somalië en elders op de vlucht slaan, vooral gezien als een potentiële vijfde colonne, een bedreiging. Elk jaar worden er veel te weinig vluchtelingen officieel erkend door de Verenigde Naties en als asielzoekers opgevangen door andere landen. Duizenden moeten in plaats daarvan hun toevlucht nemen tot illegale routes en mensensmokkelaars betalen voor een plaats in een boot, of gaten in hekken knippen om er heimelijk door te kruipen. Ik kan meevoelen met de jonge ambtenaar van de NSC die er moeite mee heeft om de houding van de vluchteling te begrijpen. Het is een mirakel dat zo veel van hen níét voor het martelaarschap kiezen, maar liever op zee omkomen terwijl ze proberen een ander leven te veroveren. Maar ook zij vormen een kleine minderheid. Miljoenen anderen, de overgrote meerderheid, blijven in de kampen en wij betalen via onze belastingafdracht aan de Verenigde Naties miljarden dollars om hen daar te houden. In Dadaab betekent het: betalen voor scholen, ziekenhuizen en de 8000 ton voedsel die elke maand midden in de bloedhete woestijn wordt afgeleverd om iedereen te eten te geven.

Dit boek biedt de lezer een blik in de vreemde gevangeniswereld van het kampleven door de ogen van degenen die mij in hun wereld toelieten en hun verhalen met mij deelden. Niemand wil toegeven dat het tijdelijke kamp van Dadaab permanent is geworden: de Keniaanse overheid als gastheer niet, de VN niet die ervoor moet betalen, en de vluchtelingen niet die er moeten wonen. Het is een paradox die de situatie instabiel maakt. Gevangen tussen de voortslepende oorlog in Somalië en een wereld die hen niet wil ontvangen, kunnen de vluchtelingen in het kamp alleen overleven door zich een leven elders voor te stellen. Het is onthutsend: verleden, heden en toekomst bieden geen van alle een veilige plaats voor het gemoed om op adem te komen. Leven in deze stad van doornen

betekent niet alleen fysiek maar ook mentaal opgesloten zijn, met gedachten die voortdurend heen en weer schieten tussen onmogelijke dromen en een nachtmerrieachtige realiteit. Kortom, als je hiernaartoe gaat, moet je volstrekt wanhopig zijn.

Het verhaal van alle vluchtelingen die Europa nooit zullen bereiken

Dadaab. ‘De hel op aarde.’ ‘Een kraamkamer voor terroristen.’ ‘Verboden gebied.’ Zo, en in nog veel minder vleiende bewoordingen, wordt ’s werelds grootste vluchtelingenkamp beschreven. De Keniaanse regering heeft besloten dat het kamp, met bijna een half miljoen inwoners de derde stad van het land, dicht moet. Maar voor de voornamelijk Somalische vluchtelingen die er wonen is het gewoon thuis. Voor sommigen al bijna vijfentwintig jaar.
Dit boek brengt deze vreemde en wanhopige plek tot leven door de verhalen te vertellen van negen mensen die er wonen. Bijvoorbeeld dat van Guled, een voormalige kindsoldaat die leeft voor voetbal. Dat van Nisho, die zijn bestaan bijeenscharrelt en droomt van rijkdom. En dat van Keyro, die koste wat kost haar opleiding af wil maken.
Een indringend boek, dat de situatie van vluchtelingen wereldwijd op pijnlijke wijze voelbaar maakt.

BEN RAWLENCE heeft jarenlang onderzoek gedaan in de Hoorn van Afrika voor Human Rights Watch. Zijn boek *Vluchtelingenstad* is een wereldwijde bestseller. Eerder schreef hij voor *The Guardian* en *The New York Times*.

‘Een uitstekende inkijk in ’s werelds grootste vluchtelingenkamp.’
– Koert Lindijer in *NRC Handelsblad*

‘Dit boek laat overtuigend zien dat de overgrote meerderheid van de vluchtelingen in de wereld nooit zelfs maar een boot of onze grenzen bereikt. Ze verblijven, net als de inwoners van Dadaab, in een oneindige spiraal van ellende en angst, ongewenst en grotendeels vergeten.’
– *The New York Times Book Review*

Omniboek

www.omniboek.nl
ISBN 978-94-019-0910-5 NUR320
9 789401 909105